

Література:

1. Багалей Д.И. Колонизация Новороссийского края и первые шаги его по пути культуры. Киев : Тип. Г.Т. Корчак-Новицкого, 1889. 120 с.
2. Бугай Н.Ф. Страницы истории немецкого крестьянства России NB: Исторические исследования. 2013. № 1. С.70–128.
3. Васильчук В.М. Німці в Україні. Історія і сучасність (друга половина XVIII початок XXI ст.). Київ, 2004. 245 с.
4. Велицын А.А. Немцы в России. Очерки исторического развития и настоящего положения немецких колоний на юге и востоке России. Санкт–Петербург: Общественная польза, 1893. 228 с.
5. Євтух В.Б., Чірко Б.В. Німці України. Київ, 1994. 210 с.
6. Замуруйцев О.В. Німецька колонізація Півдня України наприкінці XVIII ст. Вісник КЛУ. Київ, 2001. № 4. С.64– 72.
7. Миронов Б.Н. Социальная история России периода империи. Санкт-Петербург, 1999 г. Т.1. 420 с.
8. ПСЗРИ. Санкт – Петербург, 1830. Собр. 1. Т. 16 №12095.
9. Свод законов Российской империи (СЗРИ). Т. 12. Ч. 2. Свод учреждений и уставов о колониях иностранцев в империи. Санкт – Петербург, 1857. 1100 с.
10. Свод узаконений и распоряжений правительства по устройству поселянсобственников (бывших колонистов). Санкт – Петербург, 1871. 164 с.

Ченкова К. П.

*асистент кафедри історії держави і права Національного
університету «Одеська юридична академія»*

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ВИХОВНО-ВИПРАВНИХ УСТАНОВ ДЛЯ ДІТЕЙ (XIX – ПОЧ. XX СТ.)

Діючий Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. визначає, що охорона дитинства є система державних та громадських заходів, спрямованих на забезпечення повноцінного життя, всебічного виховання і розвитку дитини та захисту її прав [1].

У XIX – на поч. XX ст. в українських губерніях Російської імперії, відсутність на законодавчому рівні чіткого розмежування сфер діяльності між державними, земськими, міськими установа-

ми та громадською благодійністю не давали можливості сформуватися планомірній системі охорони дитинства.

Виховно-виправні заклади, а саме сирітські будинки та різні типи дитячих притулків можна умовно розділити на: а) ті, що створювалися державою чи виникали з ініціативи представників влади і ними ж опікувалися; б) ті, що створювалися добровільними об'єднаннями, товариствами (з ініціативи суспільства), які формально підпорядковувалися міністерствам і відомствам.

До першої групи, відносимо зокрема Олександрівський дитячий притулок (23 листопада 1847), Маріїнський дитячий притулок (січень 1862), Дитячий притулок ім. Імператриці Марії Федорівни (27 лютого 1867) Херсонської губернії; Дитячий притулок ім. графині Г. М. Адлерберг (тимчасовий за часів Кримської війни 1853-1856 рр., постійний статус з 1857), Сирітський будинок А. Я. Фарба (урочисте відкриття 30 листопада 1864, включено до складу відомства 6 червня 1873), Керченський міський дитячий притулок (28 січня 1878) Таврійської губернії тощо. Дані притулки входили до Відомства установ Імператриці Марії (1854, під ін. назвою діяло з к. XVIII ст.).

Згідно з Положенням про притулки Відомства установ імператриці Марії, прийнятим у липні 1891 р., основна мета притулків визначалася «як нагляд за бідними дітьми чоловічої та жіночої статі, без розрізнення звань, віросповідань і походження, надання їм початкової і професійної освіти та підготовка їх до самостійної продуктивної праці» [2; с.40].

Притулки Відомства були утворені у багатьох українських містах і знаходилися під патронатом губернських попечительств, котрі були місцевими відділеннями цієї централізованої організації. Щоправда, організаційну та фінансову допомогу вони отримували не лише від відомства, іменем якого були названі, але й від інших благодійних установ, земств, приватних осіб. Головами та попечителями їх були губернатори або місцеві предводителя дворянства та їхні дружини [3; с.100].

З II пол. XIX ст. формується нормативно-правова база для створення товариств. До 1862 р. вони могли створюватись лише з офіційного дозволу на найвищому (імператорському) рівні. Такі товариства та створені ними виховно-виправні заклади у переважній більшості підпорядковувались міністерству внутрішніх справ і були підзвітні губернаторам, через яких подавали у міністерство звіти про свою діяльність. У 1862 р. МВС отримує право самостійно затверджувати статuti філантропічних організацій, а з 1869 р. і благодійних установ. Із затвердженням 16 червня 1897 р. МВС “Нормативного статуту товариств допомоги бідним”, право вирішувати питання дозволу на заснування товариств надається губернаторам.

Події революції 1905-1907 рр. лібералізували правила щодо утворення і функціонування добровільних об'єднань. Відповідно до Маніфесту 17 жовтня 1905 р. було прийнято 4 березня 1906 р. закон “Тимчасові правила про товариства і союзи”. Тепер для утворення товариства достатньо було подати письмову заяву за встановленим зразком губернатору. Губернатор у випадку виявлення перешкод для створення організації передавав цю заяву на розгляд новоствореному губернському або міському присутствію по справам товариств. Якщо на протязі 2 тижнів не було отримано відмови, товариство могло розпочинати свою роботу. Реєстрація товариства відбувалась шляхом внесення у реєстр і публікації інформації про його реєстрацію у місцевій пресі. Після цього товариство вважалось створеним. Однак, набувати і відчужувати нерухоме майно, утворювати капітали, укладати договори могли лише ті товариства, які були зареєстровані на основі статуту. Проект статуту подавався у губернське або міське у справах товариств присутствіє, яке мало на протязі місяця вирішити питання про реєстрацію статуту позитивно або відмовити. Тимчасові правила про товариства і союзи були основним законодавчим документом для благодійних організацій до 1917 р. [4].

Так, у Харківській губернії Харківське Товариство виправних притулків (ідея створення 1869, почало діяти 19 грудня

1871 р.) створило Харківський виправний притулок (24 травня 1881 р.). У Таврійській губернії Сімферопольське Товариство виправних притулків (1882 р.) створило притулок для малолітніх злочинців (Д. Г. Тальберга, 1888 р.) та виправний притулок для неповнолітніх злочинців (1890 р., с. Сарайли-Кіят). У Херсонській губернії Одеське Товариство виправних притулків (1886 р.) створило притулок для малолітніх злочинців (1889 р.), а також виховно-ремісничий притулок для дівчат (24 лютого 1901); Херсонське Товариство виправних притулків (питання про створення обговорювалось у 1895 р.) створило притулок (не пізніше 1902 р.). У Волинській губернії Волинське Товариство виправних притулків (Статут затверджено МВС 12 травня 1892 р.) створило виховно-виправний притулок для неповнолітніх (тимчасовий 2 березня 1898, стаціонарний – грудень 1900, с. Тригир'я). У Київській губернії Київське Товариство землеробських колоній і ремісничих притулків (1874) створило колонію для хлопчиків (6 серпня 1876, с. Рубежовка). У Полтавській губернії Полтавське Товариство землеробських колоній і ремісничих притулків (1891, або 1895 за М.С. Таганцевим) створило Землеробську колонію (лише у 1899, або 1901 за М. С. Таганцевим). У Катеринославській губернії Катеринославське Товариство виправних притулків (1892) створило Олександринську колонію (травень 1900). У Чернігівській губернії Чернігівське Товариство землеробських колоній і ремісничих притулків (13 вересня 1894 р.) створило Колонію для неповнолітніх (17 жовтня 1896, с. Підусівка). У Подільській губернії Подільське Товариство землеробських колоній і ремісничих притулків (1896) створило виправну колонію (1898).

19 квітня 1909 р. було прийнято Положення «Про виховно-виправні заклади для неповнолітніх», підготовлене на ґрунті окремих статутів колоній та притулків. За цим Законом заклади мали виховний, попереджувальний характер і перейменовувались на виховно-виправні [5].

У Центральному державному історичному архіві України м. Києва зберігається справа «Про створення Київського Товари-

ства виховання та захисту дітей» 1898 р., в якій містяться Статут даного Товариства, а також Звіт про діяльність Київського Товариства сприяння вихованню та захисту дітей за 1902-1903 рр. [7; с.26]. Товариство знаходилося у веденні МВС на підставі ст.144, 145 Статуту Громадського опікування Т. XIII ЗЗРІ вид. 1892 р., головою Товариства була баронеса Анна Адольфівна Унгерн-Штернберг. Мета Товариства: розробка питань щодо фізичного і духовного виховання та освіти дітей, встановлення правильного погляду батьків і вихователів на цей предмет; практичне сприяння фізичному і духовному розвитку дітей обох статей; захист і опікування покинутих та безпритульних дітей. Для досягнення зазначеної мети, Товариству надавалося право влаштовувати, зокрема, дитячі садки, школи, літні колонії та санаторії для дітей; відкривати дитячі ясла, притулки, учбові та ремісничі заклади для безпритульних дітей тощо. 10 травня 1902 р. було вирішено питання про злиття Київського Товариства виховання та захисту дітей з Київським Товариством народних дитячих садів, адже Статут першого ширший і передбачає також влаштування народних дитячих садків.

Щороку, Київське Товариство виховання та захисту дітей надавало звіти Київському Генерал-Губернатору та МВС про свою діяльність. У звіті за 1902-1903 рр. вказано, що Правління Товариства на засіданні від 10 травня 1902 р. просило Б.Б. Бартенева скласти проект захисту дітей від жорстокого поводження з ними батьків та сторонніх осіб судовим порядком та представити цей проект в Правління на розгляд, а далі клопотати від імені Товариства про розширення Статуту в цьому сенсі. 12 грудня Правління обрало комісію з Б.Б. Бартенева, Гольденвейзера і В.Г. Тальберга для розробки відділу статуту про захист дітей. Отже, прослідковується непряме сприяння Товариства розвитку саме правової охорони дитинства.

Отже, Товариства як суб'єкти підтримки різних категорій дітей, вели активну роботу, завдяки їм була створена розгалужена мережа закладів соціалізації різних категорій молоді: притулків

для дітей-сиріт; організація робітних будинків для неповнолітніх, які не мали місця проживання, роботи, засобів для існування тощо; створення виправних притулків для молодих людей, які скоїли злочини; заснування дошкільних виховних закладів; запровадження недільних шкіл для дітей та молоді, зайнятих, повсякденною працею на виробництві; реалізація ідеї позашкільного виховання дітей, влаштування їхнього дозвілля шляхом створення клубів, будинків для школярів, колоній-дач тощо; надання соціальної і медичної допомоги дітям різного віку [103; с.121].

Тож, широкий спектр заходів у сфері охорони та захисту різних категорій дітей, котрі вирішувалися державою (в меншій мірі) та громадськими організаціями, зумовлювався тим, що вони створювалися саме з метою надання допомоги нужденним дітям, така діяльність передбачалася статутами цих Товариств, була викликана нагальними потребами суспільства.

Література:

1. Про охорону дитинства: Закон України від 26 квітня 2001 р. № 2402–III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2402-14>
2. Аніщенко О.В. Фахова підготовка дівчат у дитячих притулках (1839–1911) // Шлях освіти. – 2000. – № 1. – С. 40–42.
3. Карпенко О. Г., Янченко Т. В. Соціально-педагогічна підтримка дітей в Україні в історичному контексті: Монографія. – К.: НПУ, 2006. – 159 с.
4. Сербалюк Ю. В. & Благодійні організації та їх роль в здійсненні соціальної опіки в ХІХ – на початку ХХ ст. / Ю. В. Сербалюк // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. – 2015. – Вип. 24. – С. 163-173. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znprk_sp_2015_24_19.
5. Кравченко О. В. Товариства виправних притулків для неповнолітніх в Україні (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) / О. В. Кравченко // Вісник Нац. техн. ун-ту «ХПІ»: зб. наук. пр. Темат. вип. : Актуальні проблеми історії України. – Харків : НТУ «ХПІ». – 2011. – № 37. – С. 29-37.
6. Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК) – Ф. 442 Канцелярія київського, подільського і волинського генерал-губернатора. 1898 – 1905 рр. – Оп. 628. – Спр. 181. – 50 арк.